

Lojze Krakar

Prvi slovenski prevod I. dela Goethejevega Fausta

1. Nastajanje prevoda

V prvi polovici 19. stoletja je bila slovenska književnost še vse preveč zaposlena z lastnimi eksistenčnimi problemi in se ni mogla v večji meri posvetiti presajanju velikih del svetovne literature na slovenska tla. Tudi Goetheja je bilo v slovenščini le malo. Po prvih skromnih poskusih slovenjenja njegovih del na začetku 19. stoletja (Primic), po velikem spoštovanju, ki so ga izkazovali temu pesniku trije znameniti Slovenci prve polovice 19. stoletja (Prešeren, Čop, Kopitar), po novih, že zrelejših prevodnih poskusih in očitnem vplivu nemškega mojstra na slovensko liriko (Vraz, Koseski, Levstik in drugi) in po prvem slovenskem prevodu enega od pomembnejših Goethejevih del v celoti (Valjavčev prevod Ifigenije na Tavridi v petdesetih letih) se je šele v začetku šestdesetih let rodila in uresničila misel na prevod I. dela Fausta. Toda dela ni prevedel, kakor bi morda pričakovali, kateri od takrat vidnejših slovenskih pesnikov, marveč se ga je lotil mladi klasični filolog Valentin Mandelc (1837 do 1872) iz Kranja med svojim službovanjem v Varaždinu, kamor je prišel leta 1859 na gimnazijo za suplenta grščine in latinščine in kjer mu je prevod tega dela nastajal presenetljivo hitro.¹ Goetheja je prebiral že v gimnazijskih letih, čeprav so ga tedanji moralisti odklanjali,² in tu leži verjetno tudi že zarodek

¹ Prim. Avgust Žigon, K zgodovini Goethejevega Fausta v slovenskem prevodu, Slovan 1915, str. 265—273 in 310—315.

² V Zori 1872, str. 217, beremo v Mandelčevi avtobiografiji, napisani za ministrstvo: »Am Gymn. lernte ich alles, was vorgeschrieben war, diesses so, jenes so, je nachdem ich mehr Lust zu diesem oder jenem Gegenstande hatte. Die meiste Freude machte mir übrigens das, was nicht zur Schule gehörte, die Lektüre der modernen Klassiker. Wenn ich jedoch hier in einem Chaos wandelte und nur kargen Nutzen schöpfte, so ist es nicht meine eigene Schuld; meine Lehrer scheinen eine Anleitung nach dieser Seite für ziemlich überflüssig, andere wohl auch solche Lektüre für gefährlich gehalten zu haben, wie ich es aus einem Gespräche mit einem H. Lehrer in der 8. Gymnkl. ersah, der mit der Lektüre Schillers und Goethes abrieth, denn, meinte er, ich könnte doch nur Gift einsaugen. Ich führe diess nur desshalb an, weil ich mich damit vor mir selbst entschuldigen pflege, wann mir der Gedanke kommt, ich hätte in jener Zeit zu wenig gethan. Dass ich indess dennoch aus jenen und andern Klassikern vieles las, kam daher, dass ich dieselben durch gütige Vermittlung eines mir gewogenen Mannes aus einer Privatbibliothek bekam; denn in

pogumne misli, ki se je pozneje uresničila: slovenski Faust. Zanimivo je še, da Faust ni bil le najtežji prevod, ki se ga je Mandelc lotil, marveč tudi edino delo, ki ga je prevedel iz nemščine; med njegovimi ostalimi prevodi gledaliških del ni več najti nobenega prevoda iz tega jezika.³ Slovenski literarni zgodovinarji se zato upravičeno strinjajo, da je slovenjenje I. dela Goethejevega Fausta Mandelčevo najpomembnejše delo. Slodnjak je zapisal, da bi ta prevod »... pomenil v šestdesetih letih veliko obogatitev našega slovstva«, toda, da se je po poznejšem neuspelem prizadevanju Cimpermana in Levstika, da bi mu dala dokončno obliko, izgubil.⁴ Žigon pa je zbral gradivo o nastajanju Mandelčevega prevoda⁵ in povedal vse, kar mu je bilo dosegljivo — razen ene stvari: da se namreč prevod ni izgubil in da ga pozna. Tako je pustil literarno zgodovino vse do leta 1956 v prepričanju, da Mandelčevega prevoda ni več. Šele France Koblar je leta 1956 v študiji o kritiku Ivanu Gorniku, kateremu je Cimperman pošiljal v oceno tudi odlomke svojega popravljenega Fausta, povedal, da prevod ni izgubljen, marveč ohranjen v Žigonovi zapuščini v Narodnem muzeju v Ljubljani.⁶

Zasluga Žigonove razprave v Slovanu 1915 je, da je skrbno podala zgodovino Mandelčevega prevajanja in poznejše usode njegovega prevoda vse dotlej, dokler ni nedodelan in celo pokvarjen obležal pri Cimpermanu in Levstiku. Avtor se je v njej naslonil na to, kar je o Mandelčevem prevodu povedal leta 1872 Davorin Trstenjak v Zori,⁷ dalje na tri Mandelčeva pisma Levstiku, ki se nanašajo na prevod Fausta,⁸ in najbrž še na Mandelčev prevod sam, če je takrat že bil pri Žigonu. Tega pa ni mogoče ugotoviti, ker Žigonova zapuščina še ni v celoti dostopna.

Kot prvi avtentični vir o tem, kaj je vzpodbudilo mladega klasičnega filologa, da se ni morda lotil prevajanja Goethejevih heksametrov, marveč Fausta, kako je potekalo iskanje založnika in kako je končno prevod obtičal v slepi ulici, služijo tri omenjena Mandelčeva pisma iz Levstikove zapuščine. Poleg problema, ki nas zanima, osvetljujejo ta pisma tudi ozkost takratnih slovenskih založniških in splošno kulturnih razmer, v katerih se je prevod rodil in ni mogel najti založnika.

V prvem, nedatiranem pismu sporoča Mandelc Levstiku v Ljubljano, kako je preteklo nedeljo srečal v Kranju Simona Jenka in kako je Jenka skrbelo, kaj je v Ljubljani s tiskanjem zbirke njegovih pesmi. Zato prosi Mandelc Levstika (ki je posredoval, da je Jenkove pesmi sprejel založnik Giontini), naj Jenku sporoči, kako je s tiskom. Jenko, piše Mandelc, je vsako nedeljo v Kranju in

der VII. und VIII. Klasse konnte ich in den Lesestunden die Licealbibliothek, die nebenbei gesagt, sehr gut ausgestattet ist, wegen des vielen Unterrichtes, den ich zu geben hatte, nicht besuchen, in den früheren zwei Jahren wurde mir aber das wenigste von Schiller und Göthe u. s. w. in die Hand gegeben, während man z. B. einen Kotzebue mir zu geben, nicht den geringsten Anstand nahm.«

³ Prim. Anton Trstenjak, Slovensko gledališče (Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske), Ljubljana 1892, str. 96.

⁴ Prim. Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1934, str. 218.

⁵ Glej opombo št. 1.

⁶ Prim. France Koblar, Ivan Gornik (Prispevek k Stritarjevi dobi), Slavistična revija 1956, str. 118—147.

⁷ Prim. Zora 1872, str. 217.

⁸ Pisma so ohranjena v Levstikovi zapuščini v NUK v Ljubljani, Ms 491, ovoj 21.

zato Levstik lahko odgovori kar njemu, potem pa pristavi: »Pa do dúhove nedelje Vam bo težko odgovoriti«. Po tem začetku, ki je važen za ugotovitev datuma na pismu, sporoča Mandelc Levstiku: »Poslovenil sem že predlanskim Goethejevega Fausta. Se vé, da le prvi del, ker za družega bi bilo bolje, ko bi ga Göthe ne bil nikdar spisal, tak je v svoji celoti; ker posameznosti so pač tudi tam izvrstne. Zato še tudi nikdar nihče, kolikor je meni znano, ni tako zabredel, da bi bil prevajal drugi del na svoj jezik. Prvi del pa je, jaz vsaj sem tega prepričan in z mano še marsikdo, najmogočnejši cvet nemške poezije, skoraj bi rekel poezije sploh. In ker sem nadalje prepričan, da je tista bosa, ki trdi, da je izvirek specifično nemškega duha in odsev samo nemške filozofije, temveč da je Göthe ravno v tem pokazal največjo genialnost, da je naslikal tragedijo človeškega duha sploh, zato se mi je zdelo vredno, in čim bolje sem več premišljeval, potrebno, presaditi to cvetlico passifloro v slovenski vrt. Trud je bil velik. Celo delo je v rimah, to suši možgane. Prevod pa je še dovolj posreči se izcimil, to je moje mnenje. Oni pa, ki so ga imeli v rokah, pa pravijo, da je prav dober. Tako Valjavec,⁹ Jenko, Stritar.¹⁰ Zadnja dva sta ga tudi bolj natanko pregledovala. Pomisliti pa je bilo zraven še to treba, da je prevod takorekoč a prima manu, pred dolgo časa narejen, in ne naravnost za tisek pripravljen; ker namen mi je bil, za tisek ga prepisati, in natanko ga pregledati in popraviti po svetu prijatlov. Hvalili pa so tudi, kar je pri delu kakor Faustu imenitno, da je prevod prav razumljiv; imenitno zato, ker je že original sam na več mestih čudno težak, prevodi pa so večkrat sama nerazumljivost in prestavljavci po tem takem malo bolji, kakor mutci. —

Zdaj me je obšla volja, da spravim delo na svitlo. Pisal sem bil Janežiču,¹¹ naj ga vzame v Cvetje. Poslal mi je iz Celovca krokodilovih solz. Rad bi, prav rad, pa se boji tiste čete, ki se pod nosom brije. Pravi, da ga je posebno še njeno nagajanje pri tisku Jenkotovih pesem ostrašilo. Res je pač, če so Jenkotove pesme nevarne, je moj Faust cel Cartouche. V resnici pa je to klepetanje duhovnov ne samo smešno, ampak že palice vredno. Sam Bog ve, kako dolgo bo še ta vlada naših slovstvenih Antikristov trajala! Janežič pa se jih boji kot živega ognja, to je že od nekdanj znano. Dokazoval sem mu sicer, da Faust ni nič bolj nemoralen, kakor berilo o sveti Majdalen in drugih takih enakih, če so namreč ti nemoralni; rad bi tudi pozneje molitvene bukvice spisal, njim za dokaz, da sem dober kristjan, sebi da si z dobičkom zakrparamo, ki jo profan delo navadno mošnji useka.

Vse zastonj. V Cvetje moj Faust ne more. Moral bo torej brez cvetja roditi sad. — Prav za prav mi je enaka ali izide v Cvetju ali pa kje drugje, da le izide, ker bi želel dobiti kaj denarja zanj; ne vem, čemu bi mi ležala mrtva istina v miznici ko človek potrebuje žive. —

Dajte mi torej Vi svet, kaj bi počel. Mislil sem že na matico,¹² pa me moti dvoje: 1. Kdaj bo začela izdajati dela, 2. Kakšna dela bo izdajala. — Vi ste pri viru in bi mogli iz njega zajeti par odgovorov. Ali ima upanje delo kakor

⁹ Valjavec je bil skupaj z Mandelcem profesor na varaždinski gimnaziji.

¹⁰ Mandelc misli na srečanje s Stritarjem na Dunaju, kjer se je Mandelc mudil zaradi izpitov v zimskem semestru 1863/64.

¹¹ Anton Janežič (1828—1869) je takrat izdajal v Celovcu zbirko Cvetje.

¹² Levstik je postal 11. aprila 1864 prvi tajnik Slovenske matice, ki je bila ustanovljena dobra dva meseca prej, 4. februarja 1864.

Faust, ki slovi po celi Evropi, ki je že samo na Francoskem doživelo nekoliko prevodov (zadnji od kneza Polygnaca), ki je navduševalo najizvrstnije slikarje Evropske, in ki je že tudi med Rusi in Čehi se udomačilo, ali ima upanje, prašam, da najde pri matici slovenski milost? Razume se da mislim veljaven prevod, in da prašam, ali bi veljaven prevod našel milost. — Odločno odgovoriti, bo morebiti tudi Vam težko; prepričan sem namreč sam, da bo Matica segla najpred po izvirnih delih, in to je čisto prav, in Bog jih daj obilo, toliko Vam bo morebiti vendar mogoče reči, ali se bodo take dela kakor je npr. Faust tudi podpirale, ali izdajale. To bi želel vedeti. Zdi se mi, da bodo prišle na vrsto. In reči smem tudi, da bi to delo bilo na čast slovstvu; Nemci cenijo Fausta visoko; narod, ki si bo Fausta osvojil, ga bo imel za orožje proti njim: kakšin mora biti jezik, ki je premagal tako delo! Neizobražen gotovo ne! — To je sicer že staro kričanje, ki nam že vsim preseda, potrebno pa je vendar včasih, in tačas je treba, da imamo dobre argumente.«

Tu se pismo pretрга. Drugi del, na katerem je moral biti datum, se je izgubil. Toda že začetek pisma je Žigonu zadostoval, da je ugotovil, kdaj je bilo napisano. Po primerjanju znanih podatkov o Jenku in tiskanju njegovih pesmi v letu 1864 je prišel Žigon do zaključka, da je Mandelc pisal Levstiku v tednu pred Binkoštni 1864 (tisto leto 15. maja), se pravi med nedeljo 8. maja (ko je Mandelc v Kranju srečal Jenka) in med 15. majem (do katerega je pričakoval Levstikov odgovor), najbrž nekako med 8. in 10. majem.

Kakor konec prvega Mandelčevega pisma, tako tudi Levstikov odgovor na to pismo ni ohranjen in ni znano, ali je Mandelčevo prizadevanje našlo pri Levstiku kaj več razumevanja kakor pri Janežiču ali ne. Po Mandelčevem drugem pismu sklepamo, da ni dal Levstik Mandelcu nobene obljube glede natisa prevoda pri Matici, marveč mu je samo pisal, naj mu pošlje Fausta na vpogled. Vsekakor pa mu je odgovoril hitro, kajti Mandelc je že 19. maja drugič pisal iz Kranja Levstiku in pismu priložil tudi prevod Fausta. V tem pismu najprej prosi Levstika za oceno svojega prevoda, nato navede nekaj novih podatkov, kako in koliko časa je prevod nastajal, za tem pa nadaljuje: »Kdaj je delo započeto in kdaj posamezni kosovi izdelani morete povsod najti zapisano. Če zraven pomislite, da sem imel vsak dan dosti opravila v šoli kot učitelj, boste vidili, da je reč precej hitro delana; ker kakor sem že zadnjič rekel, rime strašno možgane suše, in človeka včasih tako dalječ pripravijo, da celi dan ne napravi ne enega verza. Neprenehoma sem namreč delal od 1. 2. 1862 do 28. 7. 1862.; potem pa sem nehal do decembra, in samega decembra mesca sem napravil skoraj vse, kar je v petem zvezku. Le Posvečenje sem izdelal šele sušca mesca. Ker pa sem zelo hitel, pa tudi nisem nič popravljal. Tako je Faust ostal do zdaj tak, kakor se je prvič izlezal, in sam prav dobro vem, da me čaka še trdo delo; tak, kakor je zdaj, ne sme na svitlo, ne dal bi ga za nobeno ceno. Če najdete toraj dovolj napačnega v njem, verjemite, da sem sam prepričan o mnogih in mnogih neokretnostih, in da celo delo imam le kot podlago popolnoma dobremu prevodu; in le, da je v tem zmislu delo dobro, le o tem sem do zdaj pred sabo prepričan. Želel bi, da bi bilo tudi Vam mogoče, tako soditi.«

Dalje prosi v tem pismu Mandelc Levstika, naj vpiše v njegov rokopis opomb, kar jih največ more, in naj bere prevod najprej brez originala, šele potem naj ga primerja z izvirnikom. Kajti, pravi Mandelc: »Tako se najbolje

uvidi oboje, kar je pri prevodu potrebno, namreč da se samo po sebi da dobro brati in drugič, da se drži originala.« O zunanji podobi svojega prevoda pa Mandelc samokritično pove: »Skušal sem, da bi imel prevod ravno toliko verzov kolikor original, ali vselej mi ni izšlo. Nekolikokrat sem mogel enega razdjati v dva. To ravno ni smrtna pregreha, neljubo pa mi je vendarle. Mislim pa tako-le: Na desetih mestih ne bo mogoče tega popraviti, drugje bo pa pri popravljanju vendarle šlo; in deset verzov mi bodo bralci odpustili. — Ravno tako tudi pri takem delu, ki v originalu nima reda v rimah, ni napačno, če se prevod ne drži strogo reda rim, ampak jih preminja po priložnosti; le v liričnih delih to ne velja. Tudi verze sem nekatere napak iztesal. Na cezure nisem pazil. Se le proti koncu dela sem jel to opazati. Šestorce sem skoraj vse pokvaril, to sam vem in tam ni treba opazek delati [...] Če pa pri drugih verzih opazite kako posebno metrično napako, mi bo prav ljubo, če mi jo odkrijete; ker nekoliko jih gotovo imam, trudil se pa sam še nisem, da bi bil o tem kaj iznašel.«

Iz pisma zvemo dalje, da je prevod bral tudi Jenko in pisal opombe do šeststotega verza na poseben list, ki ga Mandelc ni priložil pošiljki. Nekatera mesta pa da je prevajalec sam podčrtal, kar pomeni, da tam s prevodom ni bil zadovoljen in da še ni imel časa za popravljanje. Dokler ne ve, piše Mandelc dalje, da bo delo kje izšlo, se mu ne ljubi popravljati; ob lastnih stroških pa dela ne more izdati. Nato še enkrat vpraša Levstika, ali je pri Matici kaj upanja, in pismo zaključí z željo, naj Levstik, če mu bo rokopis vrnil, le-tega izroči njegovemu bratu Antonu, bogoslovcu v Ljubljani.

Temu pismu je sledil večletni molk. Levstik s prevodom morda ni bil posebno zadovoljen, vendar ga tudi ni odklonil, saj se je z njim ukvarjal in ga popravljal, kar dokazujejo njegove pripombe in popravki v Mandelčevem rokopisu, predvsem v drugem in petem zvezku. Rokopis je očitno prebiral hitro in je nekatera slaba mesta le označil, popravljanje pa odlagal, kar je razumljivo, saj je bil ta leta zaposlen s čisto drugim delom in se popravljanju Mandelčevega Fausta ni mogel zbrano posvetiti.

Potem, ko je Mandelc odšel v jeseni 1864 v službo v Karlovac, Levstika ni ločila od njega le večja daljava, marveč od njegovega prevoda Fausta tudi čisto druge skrbi. Zaposlili sta ga politika in časnikarstvo, pa tudi delo za slovensko-nemški slovar, ustanavljanje Dramatičnega društva v Ljubljani (1867), »Slovenskega naroda« v Mariboru (1868) itd. — skratka: polne roke je imel drugega dela, zaradi česar mu je Faust obležal za pet let.

Popolne pozabe je rešilo prevod tretje Mandelčevo pismo Levstiku, napisano v Karlovcu 2. aprila 1869. Vendar tudi tokrat Levstik ni mogel ničesar storiti za Fausta: preveč je imel lastnih skrbi. Namesto na politične in kulturne probleme je moral zdaj misliti predvsem na svojo eksistenco, saj je izgubil službo urednika pri slovensko-nemškem slovarju — in se povrh še (ne prav srečno) zaljubil. Prevod Fausta je Mandelcu enostavno vrnil.

V omenjenem pismu Mandelc nekoliko grenko sprašuje Levstika za svoj rokopis, ki brezupno čaka na Levstikove popravke ali vsaj na pripombe — in na tisk. Takole piše o Faustu: »Veš rad bi ga že videl; upam sicer, da se pri tebi nij pokvaril, ali človek se vendar boji za svoje dete, in pa kakor pravijo, tim bolj, če je kruljavo ali pa drugač kakorkoli zaznamovano. Obhajale so me že včasih misli, da se mu je pripetila kakšna nesreča, pa sem

vendar zopet rekel, da ti nisi oni, ki bi ga ne bil branil... Upam, da mi boš izpolnil željo. Morebiti ga vendar spravim v kratkem na svet, če ga pa še dolgo ne dobim v roke, ne morem niti početi z delom. Delo pa mi bo čisto neznan, in to je prav, ker me ne bo motilo.«

Mandelc je torej še zmeraj mislil na knjižno izdajo svojega prevoda. Toda do tega ni prišlo, prehitela ga je smrt. Kmalu potem, ko je umrl njegov prijatelj Simon Jenko,¹³ je tudi Mandelc zbolel za tuberkulozo. V naslednjih letih je sicer še iskal zdravja doma in v tujini, toda zaman. Umrl je v Karlovcu 12. maja 1872.

Tako Mandelc svojega prevoda Fausta ni mogel dokončati. Rokopis, ki mu ga je Levstik vrnil, je — kot je razvidno iz korespondence Mandelčevega brata Antona z Davorinom Trstenjakom — Mandelc v Karlovcu še pilil (nekdo mu je zanj baje ponujal 300 goldinarjev, pa ga ni hotel dati, češ da še ni gotov), in v njegovi zapuščini ga je njegov brat tudi našel. Izročil ga je podpredsedniku Dramatičnega društva P. Grasselliju¹⁴ in Društvo je že naslednji mesec naprosilo Stritarja, naj prevzame Fausta v popravljanje. Toda ker ta dela ni sprejel,¹⁵ je prevod štiri leta obležal pozabljen v društvenem arhivu in vse bolj izgubljal na vrednosti.

Dne 26. 8. 1876 pa je prinesel Slovenski narod v rubriki Domače stvari naslednjo novico: »Odbor Dramatičnega društva je v zadnji seji sklenil za bodoče leto izdati Mandelčevo slovensko prestavo Goethejevega Fausta. Na prelaganju Fausta v slovenski jezik je pokojni Mandelc dolgo delal in marljivo. Vendar bode prestava, predno ide v tisk, še s posebno vestnostjo pregledana in še popravljena, kakor čujemo.«¹⁶ In nekaj mesecev pozneje, februarja 1877, je objavil Stritarjev Zvon na Dunaju, komu je bilo to delo zaupano: »Goethejevega Fausta, katerega je, kakor je znano, pokojni prof. Mandelc poslovenil, namerava Dramatično društvo še to leto na svetlo dati, zatorej je izročilo prevod g. Josipu Cimpermanu, da ga konečno pregleda in, koder bi bilo treba, popravi in doverši.«¹⁷ Dramatično društvo pa je seznanilo javnost s svojim sklepom šele tri mesece pozneje v letnem poročilu z dne 18. 5. 1877.¹⁸ Tu beremo, da sta se Levstik in Cimperman skupno in radovoljno poprijela poprave tega dela. To sodelovanje je sicer takrat lahko vzbudilo zaupanje, saj je bil tu zreli Levstik, v resnici pa je bilo ponesrečeno, saj ni rodilo skoraj nobenega sadu.

Pobudnik za to sodelovanje je bil nedvomno Levstik, takrat osrednja slovenska literarna osebnost, ki je zelo spoštoval Goethejevo delo, vendar je imel premalo časa in moči za dokončni prevod Fausta. K odločitvi, da sodeluje s Cimpermanom, ga je najbrž gnala želja, da se delo že enkrat opravi, saj je Mandelčev prevod svojčas ležal pri njem pet let, zraven pa je hotel Levstik hromemu Cimpermanu gmotno in moralno pomagati.

Pesnik Josip Cimperman (1847—1893), formalist-samouk, si je deset let vztrajno prizadeval, da si pridobi Levstikovo naklonjenost, a Levstik ga ni

¹³ 18. oktobra 1869.

¹⁴ Prim. Zora 1872, str. 217.

¹⁵ To izvemo iz Stritarjevega pisma J. Vošnjaku 25. VI. 1872, ohranjenega v NUK v Ljubljani, Ms 973 VIII B (v Prijateljevem prepisu).

¹⁶ Slovenski narod 1876, št. 195.

¹⁷ Zvon 1877, str. 64.

¹⁸ Slovenski narod 1877, št. 117.

cenil in je prijateljstvo z njim odklanjal.¹⁹ Toda po desetletnem Cimpermanovem prizadevanju je prišlo leta 1876 po naključju do srečanja med Levstikom in Cimpermanom in celo do presenetljivega preobrata v njunih odnosih. Levstik se je hromelega Cimpermana usmilil in mu obljubil tudi delo: prevajanje in popravljjanje Fausta.

Levstik je o svojem srečanju s Cimpermanom pisal Luizi Pesjakovi 28. julija 1876 naslednje: »Nedavno sem se po naključji z g. Cimpermanom seznanil pri Sokolu za gradom. Zelo duhovit in literarno izobražen mož je. Žal, ko ga je zadela taka nezgoda! Z njim se razgovarjati je vrlo zanimljivo.«²⁰ Naslednji mesec je Levstik Cimpermana pogosto obiskoval in si prizadeval pri Dramatičnem društvu, da bi Cimperman dobil Mandelčev prevod Fausta. V pismu Luizi Pesjakovi 18. avgusta 1876 je pisal Cimperman o Levstiku: »On mi je pomagal (s) svojo besedo, da bodem dobil dela za gledališče: jedno novo igro in prvi del ‚Fausta‘, katerega je poslovenil pokojni Mandelc.«²¹ Žigon meni, da je pri Levstiku takrat spet oživela misel na slovenskega Fausta tudi zato, ker bi bil Faust lahko »vštricnik slovenske besede k Tugomeru«,²² k Jurčič-Levstikovi tragediji, ki je izšla ob času prvega Levstikovega srečanja s Cimpermanom.

Toda čeprav si je Levstik prizadeval pri Dramatičnem društvu, je vendar preteklo še skoraj leto dni, preden je Cimperman dobil v roke Mandelčev prevod. Vsekakor pa ga je dobil do 5. maja 1877, ko je pisal Levstiku: »Z novo ‚Zoro‘ Vam pošiljam tudi v dobroten pregled ‚posvečenje‘ iz Favsta. Dozdaj sem se z rokopisom jedva malo seznanil. Prav ste imeli, ko ste mi dejali, da mi je Mandelc samó pot prokerčil. Stvar je res pravo delo ‚perve rôke‘, a sedaj sem je prevzel in izgotovljeno mora iti iz mojih rók. Ali sedaj Vas moram tudi prav resno prositi, da mi bodeite pri tém težavnem delu zvest pomočnik, kakor ste mi lani obljubili. Jaz sem se dela uže poprijél in pojdem lepó počasi naprej [...] Ako Vas ne bodem mogel letos na kraji, kder lani, nahajati, pošiljal Vam bodem 1—2 pôle po sêstri na dom, in sicer, ako bode moči, vsak teden v *saboto*. V jednom tednu bodeite moreti... vže pregledali rokopis in pôtler ga vzame sêstra drug teden sopet domóv, da ga iz nóva prepíšem ter odložim...«²³

Sklepati smemo, da sta se Levstik in Cimperman prej dogovorila, da bo Levstik prevode sproti korigiral, saj so bila odslej Cimpermanova pisma Levstiku zelo pogosta. Cimperman je prosil Levstika za knjige, za komentarje k Faustu, za revizijo in za pogovor »Pri sokolu«. Levstik mu je res pošiljal potrebne knjige, toda iz Cimpermanovih pisem ni videti, da bi se srečavala ali da bi mu Levstik kdaj revidirane prevode vrnil. Lahko pa iz teh pisem ugotovimo, katere knjige mu je Levstik pošiljal. Med njimi je bilo več komentiranih izdaj Fausta in nekaj drugih knjig.

¹⁹ O Cimpermanovem prizadevanju govorijo njegova pisma Levstiku, objavljena v Žigonovi razpravi v Slovanu, pa tudi študija Antona Funtka: Cimperman Jožef, objavljena v Ljubljanskem Zvonu 1890, str. 533—540, 593—598 in 652—656.

²⁰ Levstikova pisma, Ljubljana 1931, str. 236.

²¹ Iz Cimpermanove korespondence v Levstikovih pismih, str. 32.

²² Slovan 1915, str. 314.

²³ Iz Cimpermanove korespondence v Levstikovih pismih, str. 33—34.

Toda Cimpermanovo prevajanje je kljub temu počasi napredovalo. Dne 20. 5. 1877 je sicer pisal Levstiku: »... Polovico ‚predigre‘ imam užé gotove«,²⁴ toda potem se mu je spet zataknilo, kar je videti iz njegovih naslednjih pisem Levstiku. Cimperman je v začetku prevedel na dan deset do šestnajst vrst, kakor je sporočil Levstiku 20. maja 1877,²⁵ jeseni 1877 je delo prekinil zaradi preobremenjenosti pri Matici (tako je pisal Levstiku 3. oktobra 1877),²⁶ a tudi Levstik se mu je v tem času moral opravičiti, ko ga je Cimperman vprašal, ali je že pregledal, kar je on prevedel. Pisal mu je: »‚Fausta‘ sem res odložil dalje časa, ker svojih stvari nisem mogel čisto v stran odriniti; a to zimo hočem biti samo pri Faustu«. ²⁷ Naslednje leto, v pismu, ki ga je pisal Levstiku po 5. februarju 1878, je Cimperman že obupal: »‚Fausta‘ imam tekar 36 verzov. Bog zná, ‚bodem li letos završil to velikansko delo ali ne«. ²⁸ Toda Levstik ga je vzpodbujal: »‚Fausta‘ držíte krepko za lase!«. ²⁹ Leta 1879, 9. maja, je potožil Cimperman Levstiku: »Dvé leti užé nésem govoril z vami«. ³⁰ Levstik ga ni več vzpodbujal in čeprav se je svojčas Cimperman z vsó voljo lotil dela, je zdaj njegovo prevajanje obtičalo v slepi ulici. Leta 1880 je prehitel Cimpermana in Levstika srbski prevod Fausta. ³¹ In kakor da bi ta prevod negativno vplival na Cimpermanovo in Levstikovo prizadevanje, ni bilo po 2. oktobru 1880 v njuni korespondenci o Faustu nobene besede več.

Levstik je sicer imel namen in voljo, da bi Cimpermanu pomagal, toda njegova pomoč je bila skromna. Fausta je začel prevajati sam, kot pričajo rokopisi v njegovi zapuščini, morda tudi zato, da bi svoje prevode poslal Cimpermanu kot zgled. In njegova rezerviranost do Cimpermana je bila po letu 1877 spet vedno večja. Toda to ni bil edini vzrok, da Cimpermanu delo ni šlo od rok. Cimperman je pešal tudi zaradi bolezni in stalnega drugega dela (bil je korektor Matičnih rokopisov in prevajalec za Dramatično društvo), krive pa naj bi bile še neke druge stvari, na katere je namignil Anton Funtek v članku ob petindvajsetletnici Cimpermanovega književnega delovanja. Takole je zapisal, ko je omenil Cimpermanovo delo za Fausta: »Dramatično društvo‘ mu izroči Mandelčev prevod Goethejevega ‚Fausta‘, delo ‚prve roke‘, da bi ga priredil za tisk«. ³¹ Cimperman se res neumorno prime tega velikanskega dela, proučeva v razlago potrebne in često zeló si protivne tolmače, katerih mu je iz tukajšnje c. kr. licejske knjižnice preskrbel pokojni Levstik, kar je tačas

²⁴ Ibid., str. 34. Iz tega pisma je videti tudi, da je Cimperman dobil od Levstika tele dve knjigi: Goethe's Faust, Erster und zweiter Theil. Zum erstenmal vollständig erläutert von H. Düntzer, zweite, vermehrte und verbesserte Auflage, Leipzig 1857, in: M. Carrière: Faut, eine Tragödie von J. W. v. Goethe mit Einleitung und Erläuterungen, Leipzig 1869. — Poleg tega je Levstik poslal Cimpermanu še več izdaj Goetheja, korespondenco med Goethejem in Schillerjem, dalje W. Menzela (ali: Die deutsche Literatur, zweite Auflage, 4 Bde, Stuttgart 1836 — ali pa: Deutsche Dichtung von der ältesten bis auf die neueste Zeit, 3 Bde, Leipzig 1875) in verjetno Viehoffa, za katerega ga je Cimperman prosil in od katerega sta bili takrat v licejski knjižnici dve deli: Goethe's Gedichte (Stuttgart 1870) in Goethe's Leben (Stuttgart 1877).

²⁵ Ibid., str. 34.

²⁶ Ibid., str. 34.

²⁷ Ibid., str. 35.

²⁸ Ibid., str. 35.

²⁹ Ibid., str. 37.

³⁰ Ibid., str. 37.

³¹ Ibid., str. 38.

imela, in predelava, kolikor mu dopuščajo drugi pôsli, zlasti tedaj mnogostranska korektura ‚Matičnih‘ rokopisov in knjig in raznoteri prevodi za ‚Dramatično društvo‘. Da delo ni zvršeno in tudi ne bode, tega ni zakrivil on, nego druge okolnosti, o katerih namerja govoriti svoj čas sam.³²

Katere naj bi bile te druge okolnosti, ni Cimperman sam nikoli povedal. Gotovo ni bila zadnja med njimi njegova prevajalska nespretnost. Njegov prijatelj Ivan Gornik, kritičen in trezen duh, je bil presenečen, ko mu je Cimperman povedal, kaj namerava prevajati. Opozarjal ga je na veličino dela, mu svetoval, naj bere komentarje k Faustu in poudaril, da pa bi Fausta mogel prav razložiti samo Shakespeare, ker je najbolje poznal človeka.³³ In ko je v pismu z dne 20. 2. 1877 vprašal Gornik Cimpermana, koliko francoskih, nemških, angleških in italijanskih klasikov ter antičnih avtorjev so Slovenci že prevedli, je bil v njegovih besedah dvom, da bi bil dober slovenski prevod Fausta že mogoč. Cimpermanu je svetoval, naj svoj prevajalski dar preizkusi prej pri kakem drugem Goethejevem ali Shakespeareovem delu, kar bo napravil, pa mu naj pošlje v pregled.³⁴

Gornikov dvom je bil upravičen. Cimpermanov pesniški dar je bil prešibak za Goethejevo mojstrovino, Levstikova pomoč neizdatna in njegovo lastno prevajanje prepričilo, zato Mandelčev prevod I. dela Fausta ni bil nikoli objavljen ali izveden na odru. O poti in usodi Mandelčevega rokopisa po Levstikovi smrti, dokler ni prišel k Žigonu, pa bi lahko govorili le, ko bi nam bila v celoti dostopna Žigonova zapuščina. Toda iz nje je v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani avtor tega dela lahko dobil le Mandelčev prevod Fausta.

2. Rokopis prevoda

Mandelčev prevod I. dela Goethejevega Fausta je ohranjen skoraj v celoti. Obsega pet tanjših šolskih zvezkov, med katerimi je prvi pisan s črnilom, vsi drugi pa s svinčnikom. V prevodu manjkajo le verzi 482—807, 808—1177 in 1178—1321. Prevod je ponekod opremljen z datumi. Mandelčevim zvezkom pa je priloženih še trinajst listov prevoda, pisanih s Cimpermanovo roko. Primerjajmo najprej prvih šest verzov iz prizora Noč (v izvirniku verzi 354 do 359) v Mandelčevem in Cimpermanovem prevodu.

Mandelc:	Cimperman:
Študiral sam filosofijo,	Modrstvo oh! proučil vžé,
Pravdärenje in medicino,	Pravdarstvo sem, zdravilstvo jaz,
Tud' žalibog teologijo,	Ter, žal! i belil si lasé
Hlepeč razgnati dušno tmino.	Do dobra z bogoznanstvom lep čas.
Poparjen vidim siromak,	Neumnik bori, kaj imam o tem!
Da tak sem kot poprej bedak!	Baš toli kakor nekdam vé.

Že ti verzi kažejo, da je Cimperman Mandelčev prevod pokvaril. Tega je bilo krivo prizadevanje za idealno čistim in slovnično ter pravopisno po

³² Prim. Anton Funtek, Jožef Cimperman, Ljubljanski Zvon 1890, str. 538.

³³ Prim. pismo Gornika Cimpermanu z dne 21. IX. 1876. Pismo je ohranjeno v Cimpermanovi korespondenci v NUK v Ljubljani, MS 484.

³⁴ Ibid.

staroslovanski slovnici urejenim jezikom in pravopisom. Na tem je Cimpermanov poizkus propadel. Mandelčevi verzi so od Cimpermanovih blagoglasnejši in sprašujemo se, kako da tega že takrat niso slišali vsi, ki so hoteli Mandelca na vsak način popraviti.

Ob Mandelčevem rokopisu se je poleg Cimpermanovih listov ohranilo še nekaj lističev, pisanih z Grassellijevo in Žigonovo roko. Grasselli si je napisal kratko Mandelčevo biografijo in kratko zgodovino nastanka njegovega prevoda, namenjeno bralcem Zore, pa podatek, da je mislil Mandelc slovenskemu Faustu napisati uvod, napisal pa je le moto, ki se glasi:

»Če meni čast, rojakom bo veselje,
Goreče so izpolnjené mi želje.«

Bolj zanimivi od Grassellijevih zapiskov so Žigonovi lističi, posebno tisti, na katerem si je Žigon najprej zapisal Funtkove besede, ki jih je ta izrekel po svojem prevodu Fausta: »Nikoli več! Če bi mi zlate gore obetal, ne!« Nato pa še zapisek o Mandelcu: »Vzdržal célo potezo do konca! To priča, da je moralo biti v možu ognja, žive iskre, trdne energije. Cimperman in Levstik sta oba omagala.«

Kako je Mandelc vzdržal to »célo potezo do konca«? Iz datumov, ki jih je pripisal pod nekatere prizore prevoda, je videti, da je prevajal zagnano in ne po vrsti. Začel je s prizorom Noč, od katerega se je ohranil le del, in nadaljeval v drugem zvezku z nastopom Mefista. V istem zvezku sta še dva prizora, in sicer: Soba za študiranje in Auerbachova pivnica v Lipskem. V tretjem zvezku so prizori: Cesta, Večer, Snežna izbica, Sprehajališče, Sosedina hiša, Na cesti, Na vrtu, Lopa na vrtu, Gojzd in brlog in Marjetina izba. V četrtem zvezku je: Martin vrt, Pri vodnjaku, Zagradišče, Noč, (Valentin, Marjetin brat), V cerkvi, Oblačen dan, Noč, Široko polje in Ječa, v petem pa: Sanje v Valpurgini noči, Predigra na gledišču, Prolog v nebesih, Coprniška kuhinja, Valpurgina noč in Posvečenje.

V petem zvezku so torej vsi intermezzi in prizori, ki z zgodbo Marjetke in Fausta niso v tesni zvezi. Da bi bil Slovencem prevod bolj domač, je Mandelc nekatera imena poslovenil. Lieschen je na primer pri njem Jelica, Frosch je Šavs (tako se je pisal Mandelčev sošolec), Brander je Kuralt, Siebel je Kant in Altmayer Pustotnik. Imena pivcev je poslovenil samovoljno, ker mu je šlo očitno le za komičen efekt. Za to mu je šlo tudi, ko je Goethejeve verze:

O, sagt mir doch geschwind!
Ich möchte gern ein Zeugnis haben,
Wo, wie und wann mein Schatz gestorben und begraben.
Ich bin von jeher Ordnung Freund gewesen,
Möcht' ih auch tot im Wochenblättchen lesen.

presadil na Slovensko, kjer so izhajale Kmetijske in rokodelske novice, in jih prevedel:

Oh, iti še ne smete!
Jaz rada spričo bi imela,
Kje, kdaj, kakó oči je srček stisnil. (pokopali)
Od nekdanj ljubim red, pa bi želela
Da bi v Novicah mertev se natisnil. (brali)

Mandelčev prevod je v glavnem jasen in se tekoče bere, kar je bil tudi prevajalčev glavni namen.³⁵ Z iznajdljivostjo in spretnostjo je sledil menjavam različnih metrumov v izvorniku in njegovi pisani vsebini in najboljše prevedel epska in dramatična mesta. Če poudarimo to, pa tudi že povemo, da prevod ni brez hib. Predvsem so tu nekateri izumetničeni izrazi, h katerim je prevajalca silila rima, pa jih pozneje ni mogel opoliti, čeprav je ponekod že pripisal variante zanje (takšne so npr. rime: oroslana — Talijana, muhovanj — nanj, vam — znam, za: znamenje, slama — plama, za: plamena, itd.). Nekateri od njih mu je v rokopisu prečrtal in ponekod popravil že Levstik, ki je tudi pravilno opazil najslabše prevedena mesta in ob njih pripisal »Kaj je to?« Najmanj so se Mandelcu posrečili izrazito lirični vložki v delu, kot na primer Marjetkina pesem pri kolovratu ali njena molitev pred sliko Matere božje. Sicer pa je o svojih težavah pri prevajanju in o oblikovni plati prevoda kritično spregovoril že Mandelc sam v drugem pismu Levstiku, tej stvarni kritiki prevoda I. dela Fausta izpod peresa samega avtorja, ki se je točno zavedal, kaj njegovemu Faustu manjka. Škoda, da prevoda ni mogel dokončati in da je bilo treba čakati na naslednjo prepesnitev tega dela do leta 1908, ko ga je prevedel Anton Funtek in ko so ga tudi prvič uprizorili na slovenskem odru.

Cimperman je močno popravljal in predelaval Mandelčeve verze. Toda bolje bi bil storil, če bi bil upošteval predvsem Mandelčevo samokritiko in Levstikove korekture, vprašaje in pripise. Kajti takoj, ko se je Cimperman lotil Mandelčevega dobrega verza, je ta postal neroden in nemelodičen, celo slabo razumljiv. Cimperman je imel rad velelnike in tako je najti v ohranjenih fragmentih njegovih prevodov več klicajev kot v izvorniku. V boleštni skrbi za jezik je spremenil na primer Mandelčev že v vže, teologijo v bogoznanstvo, filozofijo v modrstvo, zapisal: magistrom me zove svet — namesto: magister sem, besedo prolog je poslovenil s proslov itd. Mandelc je pisal Mefistofeles, Cimperman Mefistofelj, dalje je uporabljal Cimperman zastarele besede in oblike kakor život, nemaš, živinsk, veličestvo itd. Poleg verzov, ki smo jih že primerjali, primerjajmo še en del prizora Noč v Cimpermanovem in Mandelčevem jeziku.

Cimperman:

Magija naj dakle me osvėsti,
 Če govor in duhov krepost,
 Razjasni kako mi skrivnost,
 Da, se trudėč, dlje ne golčim,
 O čemer neuk i sam živim,
 Da z dušnimi spoznam očmi
 V svetá osrčji véz snoví,
 In vidim, kaj vse stvarja, plódi
 Ter nemo slovo me ne vódi.
 Oj ščip, naj zadnjič svit bi tvoji
 Na moje bedo zrl nocoj,
 Ki polunoč se mnogo vžė,

Mandelc:

Prijel sem se zató magije,
 Če kako tajno mi odkrije
 Nje duhov moč in govorjenje;
 Da s potnim čelom več ljudem
 Ne pravim, česar sam ne vem,
 Da vidim, s kake se moči
 Svetá osrčeje skup drži,
 Kaj v njem deluje in giblje ga kaj,
 Da praznih marnj bo konec vsaj.
 O šip, da zadnjič svit bi tvoji
 Na moje muke zrl nocoj,
 Ti ki si mi že marsikdaj

³⁵ Prim. drugo ohranjeno Mandelčevo pismo Levstiku.

Pričul sem poleg mize té,
 Na knjig si, listin kup sijál
 Potem, družnik mračnó — svetál!
 Oh! Vrhú gór da zrem hoděč
 Tvoj mili blišč, me tolažěč,
 Po vzduhu nosim da se z duhóvi
 Ko tvoji krijo polje mrakovi,
 Prost dimoznanstva zdravje svoje
 Prejmem v kopéli rôse tvoje!

O polnoči sijal v ta kraj,
 Ko si prijatelj bridki ti
 Me obiskal med knjigami!
 O ko bi smel po goráh hoditi,
 In mile tvoje žarke piti,
 Z duhovi zibati po zraku
 Nad trato v tvojem se somraku,
 Nadležni tovor znanja oddjati
 In v tvoji rosi se skopati!

Gornji fragment je tipičen za prevajalski postopek Cimpermana na eni in Mandelca na drugi strani. Več istih fragmentov iz Fausta kot Cimperman je po Mandelcu popravil — ali sam prevedel — tudi Levstik. In tudi njegovi popravki, pripombe v Mandelčevem rokopisu in lastni prepevi posameznih odlomkov iz Fausta Mandelčevega prevoda bistveno ne izboljšujejo in gornje slike dosti ne spreminjajo. Kažejo le Cimpermanovo in tudi Levstikovo zablodo, ko sta sodila, da je treba Mandelčev prevod takorekoč ponovno prevesti, in s tem dosegla le to, da Mandelčev Faust ni prišel pravočasno v javnost in tako ostal zanimiv le za zgodovinarja.

3. Levstikovo prevajanje Fausta

Levstik, ki »je hotel po svoji navadi vse vnovič prepesniti«,³⁶ je začel Fausta dvakrat prevajati: takrat, ko je prvič dobil v roke Mandelčev prevod, to je v letih 1864 in 1865, drugič pa leta 1877, ko ga je Faust ponovno zaposlil, kajti Levstik je vsekakor »hotel prodreti do jedra izvirnika in mu dati ustrezen slovenski izraz.«³⁷ V zapuščini ohranjeni fragmenti njegovega prevoda (po Slodnjaku so prvi trije listi iz prvega obdobja, ostali pa iz drugega)³⁸ obsegajo 22 rokopisnih listov.³⁹ Od tega je v Levstikovem Zbranem delu objavljeno le Posvečenje (Zueignung) in prizor Na gledališči pred igro (Vorspiel auf dem Theater), se pravi samo tisto, kar se je zdelo uredniku dovršeno. Drugo so le prvi zapisi, poizkusi, prepisi in variante, ki kažejo, da je Levstik tudi tisti skopi čas, ki ga je odmeril Faustu, delal zavzeto in ni bil zlahka zadovoljen z verzí, ki jih je sam prevedel ali jih skušal po Mandelcu in Cimpermanu popraviti. Veliko je črtal in večkrat s svinčnikom ponovno popravljaval verze, ki jih je bil že prepisal na čisto. Tako najdemo za nekatere verze ali odlomke tudi do 5 variant (npr. za verze 33—42 v Predigri), kar priča, da je hotel doseči res dober pesniški prevod. S tem pred očmi je zavračal vse neslovenske skovanke, potrpežljivo je iskal ustrezne slovenske besede za imena oseb v izvirniku (tako je za Goethejev izraz »lustige Person« zapisal enkrat »Šalivi igralc« pa spet »Pavliha« in še »Šalun«, Goethejevo besedo »Direktor« je slovenil v eni varianti z »Gledališki voditelj«, v drugi samo z »Voditelj«), ob pre-

³⁶ Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1934, str. 218.

³⁷ Fran Levstik, Zbrano delo V, uredil Anton Slodnjak, Ljubljana 1955, str. 449.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ohranjeni so v Levstikovi zapuščini v NUK v Ljubljani, Ms 492, ovoj 22.

vajanju si je zapisal vrsto inačic za razne rime, ki bi lahko prišle v poštev ipd. Skratka: obledeli listi Levstikovih prevodov iz Fausta izpričujejo voljo zrelega pesnika, da posloveni največje delo mojstra, pri katerem se je učil v mladih letih. Tudi je želel Levstik v svojem prevodu dogajanje iz Fausta prenesti bliže v svoj čas in v svojo deželo, ga aktualizirati in tako približati občinstvu. Verže:

Der saubern Herren Pfuscerei
ist, merk' ich, schon bei Euch Maxime.

je na primer prevedel z:

Aléševstvo je v mózeg ti zašlo,
tvoj zákon Haderlap je, to se vidi.

pri čemer je z »aleševstvom« in »Haderlapom« mislil na takratno slovensko literarno šušmarstvo, katerega nasprotnik je bil.

Toda čas je Levstika prehitel in ves njegov trud ob Faustu je vendarle bolj zanimiv kot vpogled v njegovo literarno delavnico in manj kot živi del njegovega ustvarjanja. Tudi Levstik je žal končno sledil svojemu učencu Cimpermanu in v nadlogah svojih zadnjih let delo za Fausta v slovenskem prevodu opustil.

* * *

Faust, ta posebni problem slovenske besede, težaven in združen z velikimi ovirami, je tako svoječasno pritegnil več bistrih slovenskih duhov, ki so skušali prevajati — ali pa so ga vsaj prebirali in ga omenjali v svojih pismih. Poleg pisem, ki jih je v zvezi s Faustom pisal Mandelc Levstiku, poleg korespondence med Levstikom in Cimpermanom ter Cimpermanom in Gornikom, ki se dotika prevajanja tega dela, je večkrat omenil Fausta v svojih pismih tudi Stritar. V njegovi korespondenci z Levstikom⁴⁰ beremo na primer, kako je Stritar dve leti pred Levstikovo smrtjo (2. I. 1886) svetoval prijatelju, naj ponovno bere to delo kot nekakšno duševno zdravilo (»... in pa Fausta beri, Fausta [I. del], to ti je jako koristno in zdravo branje«). Petnajst let prej (30. 8. 1871) pa je pisal bolnemu Cimpermanu⁴¹ v istem duhu, in ko je tožil o žalostnih slovenskih kulturnih razmerah in možeh, ki jih ustvarjajo, je rekel: »Še pojma nemajo, kako izobraževalno moč ima v sebi umetnost. ‚Du gleichst dem Geist, den du begreifst.‘ Ne pride jim na misel, kaj bi bil npr. nemški narod brez svojega Goetheja, Schillerja in družih dušnih velikanov.« In dalje: »Morda je tudi Goethe v svojem Faustu slikati hotel samo sebe in naslikal nam je *človeka!*«⁴² Pesnici Luizi Pesjakovi pa je rekel, da mu pomeni Faust vserazumevajočega človeka, ki odpušča naivnim pesnikom, kot je Boris Miran (Stritar) njihove otročarije, češ: »Es muss auch solche Käuze geben.«⁴³

Toda Stritarjevo navdušenje za Fausta je to delo vendarle približevalo le njemu samemu in ožjemu krogu ljudi okoli njega. Širšemu slovenskemu občin-

⁴⁰ Ohranjena je v NUK v Ljubljani, Ms 491, ovoj 28.

⁴¹ Cimpermanova korespondenca v NUK v Ljubljani, Ms 484.

⁴² V pismu 15. 9. 1874.

⁴³ V pismu Luizi Pesjakovi 7. 6. 1870. Pismo je ohranjeno v njeni zapuščini v NUK v Ljubljani, Ms 488.

stvu ga je skušal približati šele skromni Mandelc, čeprav si ni izuril roke s pisanjem lastnih pesmi kakor Stritar, Jenko in Valjavec. Ti trije so mu stali le ob strani z nasveti in morda vzpodbudnimi besedami. Strogi Levstik mu niti tega ni dal, ampak si je želel še boljšega Fausta, kot ga je lahko poslovenil Mandelc. In čeprav se je Levstik z bolnim Cimpermanom vred, ki mu je bil Faust nekaj let glavna skrb, prizadevno trudil, da prevod ne bi ostal v predalu, in četudi je Dramatično društvo pokazalo dobro voljo, da ga dá v javnost, se skoraj dvajsetletno prizadevanje ni končalo z uspehom. Mandelc je zbolel in umrl, Cimpermanovih drugih vzrokov razen boleznin in preobremenjenosti z delom ne poznamo, Levstik pa je odnesel svojo željo po slovenskem Faustu neizpolnjeno v grob. Zato moramo med vsemi njimi priznati prvo mesto vendarle Valentinu Mandelcu, ki je prav zaradi prizadevanja za prevod prvega dela Goethejevega Fausta, enega najzahtevnejših nemških literarnih del, prišel v zgodovino razvoja slovenske pesniške besede.

Première traduction slovène de la première partie du Faust de Goethe

Quelques extraits de l'oeuvre de Goethe sont parvenus aux Slovènes au début du 19ème siècle. La première oeuvre de Goethe traduite en entier en slovène fut »Iphigénie en Tauride« par Matija Valjavec. La première partie du Faust fut traduite au début des années 1860 par le jeune philologue Valentin Mandeljc (1837—1872). L'étude publiée ici est divisée en trois parties: 1. genèse de la traduction (y sont traités également l'apport de l'écrivain et critique Fran Levstik et du poète Cimperman), 2. description du manuscrit; 3. traduction de Faust par Levstik.